

”En begravning är i alla fall ett stort nöje för en kvinna av hennes klass”.

Om klasskillnaderna i Hjalmar Söderbergs roman *Doktor Glas*.

Av: Molly Ericsson

Handledare: Mattias Pirholt

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande

Kandidatuppsats 15 hp.

Litteraturvetenskap | Hötterminen 2021

Abstract

“A funeral is, after all, a great pleasure for a woman of her class”. About the class differences in Hjalmar Söderberg’s novel *Doctor Glas*.

The purpose of this essay has been to examine how the concept of class, based upon György Lukács theory of reflection, is shown in the novel *Doctor Glas* by the author Hjalmar Söderberg. Class is also compared to its relation to locations mentioned in the novel. The method the essay is using, is a comparative reading between the novel and the chronicle *En Stockholmskrönika från sekelskiftet*, also written by Söderberg. I try to trace and point out where these differences can be shown, in relation to where the characters in the novel are geographically located. The essay confirms that the concept of reflection does not apply, or fails to do so, on Söderberg’s novel or on the compared chronicle.

Keywords: Hjalmar Söderberg, Doctor Glas, Marxism, class, Lukács

Nyckelord: Hjalmar Söderberg, Doktor Glas, marxism, klass, Lukács

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställning	2
1.2 Tidigare forskning	2
1.3 Teori	4
1.4 Metod och material	8
1.5 Bakgrund till Hjalmar Söderberg och Doktor Glas	9
2. Analys	12
2.1 Introduktion till <i>Doktor Glas</i>	12
2.2 Glas och klass	13
2.3 Plats	16
2.4 Andra verk av Söderberg	21
3. Diskussion	24
4. Slutsats	27
5. Sammanfattning	28
Källor och litteratur:	29

1. Inledning

Jag fick första idén till denna bok en gång på hösten 1901, när jag gick snedt öfver Norrmalms Torg. Jag började skriva på den sommaren 1902 och fullbordade den hösten 1905. Jag arbetade på den nästan bara på somrarna – på vintrarna hade jag annat att tänka på.¹

Första gången jag träffade på Herr Glas var på Dramatens stora scen, med skådespelaren Krister Henriksson i rollen som Doktor Glas i den mycket omtyckta monologen med samma namn. Jag minns att jag fascinerades av den kärlekstörstande läkaren och på vägen hem från teatern beslutade mig för att jag skulle läsa romanen. Den hör trots allt till en av klassikerna inom svensk litteratur. I efterhand har jag tänkt mycket på romanens form och klang. Det är något visst med den där doktorn och sättet han fångar sin omvärld. När jag ett par senare går en författarutbildning och någon liknar en text jag skrivit som ”en kvinnlig Doktor Glas”, kunde jag inte vara mer stolt. Även om textens innehåll skilde sig, var det Söderbergs klang och Stockholmskildring jag strävade efter att uppnå.

Att Hjalmar Söderbergs roman *Doktor Glas* mottagits med både avsky och förakt, innan den kom att bli en uppskattad klassiker, blev för mig en överraskning. Jag trodde att alla måste ha tyckt om den melankoliska kärlekskranka läkaren, lika mycket som jag gjorde första gången jag stötte på honom. Det som främst provocerade var att doktor Glas inte kände någon skuld över att ha begått ett brott. Trots det är Hjalmar Söderberg en uppskattad Stockholmskildrare, även om det inte är unikt att skildra vår huvudstad. August Strindberg är givetvis ett namn som många tänker på i frågan om ämnet.

Genom mina år av universitetsstudier har intresset för litteratur skriven runt förra sekelskiftet vuxit, i takt med kunskaper om samhällets framväxt, klasstillhörigheter och kvinnokamp fastnat hos mig. Jag vill därför ta tillfället att undersöka klasskillnader och Stockholmskildringar i en klassikerstämplad sekelskiftsroman.

¹ Hjalmar Söderberg, *Doktor Glas*, Samlade skrifter, bd 7, red. Bure Holmbäck m.fl. (Stockholm: Lind & Co, 2014), s. 185.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur Stockholm som stad, ”platsen”, har skildrats i två av Söderbergs texter och hur de förhåller sig till klasskillnader som framkommer där. Jag har valt romanen *Doktor Glas* samt krönikan *En Stockholmskildring från sekelskiftet*, båda från 1900-talets början. Jag kommer att lyfta fram stycken i respektive text där klasskillnader och platser tydligt gestaltas, för att använda som underlag för min analys. De frågor jag ställer är:

- Vad har platsen för betydelse för klassmarkörerna i romanen *Doktor Glas*?
- Har klasstillhörigheten någon inverkan på platserna där huvudpersonen Tyko Gabriel Glas rör sig i den svenska huvudstaden?

1.2 Tidigare forskning

Det finns en rad vetenskapliga skrifter om Stockholmsskildringar hos enskilda författare, däribland om Hjalmar Söderberg, vilket det skrivits ofantligt mycket om, tillika om hans uppskattade roman *Doktor Glas*, vari nya vinklar tycks dyka upp kontinuerligt. Bland annat har det gjorts genusvetenskapliga och queerteoretiska analyser. Det har även gjorts pastischer och parafraaser som ger perspektiv från andra nyckelpersoner i romanen, däribland Kerstin Ekmans *Mordets praktik* (2009) som handlar om läkaren Pontus Revinge som blir besatt av Hjalmar Söderberg och anser sig själv vara förlagan för hans romankaraktär Doktor Glas.

I Bengt Ohlssons roman *Gregorius* (2004) berättar pastorn själv om sin sista sommar i livet, om uppväxten och den skamfyllda förälskelsen i den betydligt yngre Helga. Senast utgiven är *Dosan: Helga Gregorius berättelse* (2013) av Helena Sigander där Helgas upplevelse som kvinna under sekelskiftets Stockholm berättas.

Bure Holmbäck har inte bara skrivit den omfattande biografien om Hjalmar Söderberg, *Ett författarliv* från 1988, utan var även initiativtagare till Söderbergsällskapet. Syftet för sällskapet var att främja intresset för Hjalmar Söderbergs författarskap, personlighet samt hans samtid och miljöer och än idag är sällskapet aktivt med diverse temadagar, högläsningaftnar teaterbesök eller vandringar i huvudstaden.² Holmbäck har även tillsammans med Björn Sahlin och Nils O. Sjöstrand utgivit och utförligt kommenterat Lind & Co:s utgåva från 2014, med alltifrån anekdoter kring diverse platser huvudpersonen besöker, till bakgrunden till exempelvis bibliska anspelningar Söderberg flätar in i romanen.

I artikeln ”Känslan som figurer och bilder – en studie av Hjalmar Söderbergs

² Söderbergsällskapet, *Sällskapet*, u.å. <https://www.soderbergsallskapet.se/sallskapet/> [Hämtad 2022-01-02].

författarskap till och med Doktor Glas” från 1987, skriver Göran Leth om ett ointresse eller en nonchalans för omgivningen hos Söderberg, vilket speglas hos karaktären Doktor Glas. Det sträcker även sig bortom romanen enligt Göran Leth, eftersom stora delar av Söderbergs skönlitterära värld, eller författarskap i sin helhet är förlagd till Stockholm.³ Det Leth menar är det väsentliga är istället att belysa personernas sinnesstämning.⁴ Leths utgångspunkt för artikeln är vad för slags verklighet Söderberg skildrar. Det Söderberg vill skildra är känslorna i sig, inte hur de uppstår utan hur de förnims. Det huvudsakliga är att uttrycka vad som händer i människans själ.⁵ Trots att omgivningen negligeras är ändå bilden av Stockholm förvriden, menar Leth. Det ”egocentriska” sättet att se på staden bidrar till att ge en nyans av den. Att Söderberg sparsmakat beskriver miljöerna i romanen bidrar till tanken om den moderna tänkande reflekterande människan, som främst ser till sig själv och inte till sin omgivning. Utseendet, eller beskrivningen av platserna i *Doktor Glas* är enligt Leths tolkning beroende av Doktor Glas’ eget sinnestillstånd.⁶

Catrine Brödje har gjort en feministisk läsning av *Doktor Glas* i sin artikel ”’Se kvinnorna’” (2012), där hon belyser hur Söderberg i romanen lyfter fram och kritiserar mäns och kvinnors olika rättigheter, såväl inom som utom äktenskapet. Brödje menar att det är den patriarkala sexualiteten som är det verkliga mordoffret i berättelsen, att det är mannens erotiska tolkningsprivilegium som undanröjs genom att doktorn tar pastorn av daga.⁷ Genom sitt yrkesval är Glas en representant för det pågående framväxandet av det moderna samhället, som byggde på vetenskap och rationellt tänkande – i vilket dokumentation av könsskillnader ingick.⁸ Glas är för tiden en modern person, då han intresserar sig för teknologins framsteg och utveckling; han är bland annat mycket intresserad av tid och hur man kan mäta denna. Han drömmer upprepat om att han mördar pastor Gregorius där klockan blir central, han ser på klockan för att fastställa tiden vid prästens död. Det är även i en vackert utsmyckat fickur som Glas förvarar de egentillverkade pillren som han sedan utanför drömmen, använder för att tysta Gregorius.⁹ Glas är även modern i rollen som flitig flanör. Genomgående i romanen vistas Glas bland huvudstadens alla serveringsställen, både för att

³ Göran Leth, ”Känslan som figurer och bilder – en studie av Hjalmar Söderbergs författarskap till och med Doktor Glas”, *Samlaren* Vol. 108 (1987) s. 39–40.

⁴ Leth 1987, s. 39.

⁵ Leth 1987, s. 40.

⁶ Leth 1987, s. 45.

⁷ Catrine Brödje, ”’Se kvinnorna’”. Marika Stiernstedt, Hjalmar Söderberg och den genuspolitiska kontexten i början av 1900-talet”, *Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, årgång 133 (2012), s. 228

⁸ Brödje 2012, s. 228.

⁹ Brödje 2012, s. 229.

äta men ibland enbart för att släcka törsten vid en vattenbutik.¹⁰ Vanligt vatten var länge något som stockholmarna avstod från att dricka eftersom kvaliteten var undermålig och det fanns risk att bli sjuk. Under 1900-talet såldes vatten på flaska bland annat på apotek, men serverades även i särskilda vattenbutiker, som var som en sorts caféer. Kolsyrat vatten kunde gå under namnen ”vichyvatten” eller ”sodavatten”. En sådan vattenservering fanns i Kungsträdgården fram till 1933 och låg nedanför Jakobs Kyrka, där Glas mördar pastor Gregorius.¹¹

Med kamraterna Birck och Markel sitter Glas kvällarna långa och iakttar, lyssnar på och kommenterar förbipasserande människor. Det är likaså genom denna aktivitet Glas är en representant för den moderna människan, eftersom han vill reflektera över livet, snarare än att leva det.¹² I frågan om liv är Glas inte beredd på att genomföra en abort, eftersom det går emot hans plikt som läkare. Han poängterar för en manlig patient som krävde att Glas skulle göra abort på sin fästmo, att en oönskad graviditet är en angelägenhet som berör mannen såväl som kvinnan.¹³

Av den forskning jag har funnit som berör Hjalmar Söderberg och hans *Doktor Glas* finner jag mestadels texter med queera, feministiska eller genusinriktade perspektiv. Utbudet är smalt när det kommer till klassperspektivet och marxistisk forskning och ingen av den tidigare forskningen som jag hittills har nämnt inkluderar ett klassperspektiv utifrån en marxistisk litteraturteoretisk läsning av *Doktor Glas*. Därför, tänker jag genom denna uppsats ta tillfället i akt att närma mig detta forskningsområde.

1.3 Teori

För detta undersökande finner jag det lämpligt att tillämpa marxistisk litteraturteori, eftersom syftet är att undersöka hur klass representeras i *Doktor Glas*. Marxism som disciplin kom till under 1870-talet då franska socialister som studerat Karl Marx och Fredrich Engels teorier började kalla sig för *marxister*.

Terry Eagleton beskriver marxism som ett mycket rikt och omfattande ämne, och det gäller inte minst den gren som kallas för marxistisk litteraturanlys. Marx själv utarbetade aldrig någon egen litteraturteori, även om det funnits anslag för detta i hans arbeten.¹⁴ För att

¹⁰ Brödje 2012, s. 229.

¹¹ Stockholmskällan, *Stockholm äter. Dryck och dricka*, 2016-10-20, <https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/stockholm-ater/dryck-och-dricka/> [Hämtad 2021-12-22].

¹² Brödje 2012, s. 229.

¹³ Brödje 2012, s. 231.

¹⁴ Lars-Olof Åhlberg, ”Marxism”, i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion d.1*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson, 2 uppl. (Lund: Studentlitteratur, 1993), s. 178.

ge en marxistisk analys korrekt bakgrund anser Eagleton att man också bör redovisa historiska förhållanden till respektive teorierna.¹⁵ Marx skriver i förordet till *Till kritiken av den politiska ekonomin* (1859) att människors vara bestämmer deras medvetande, och att ”basen” i ett samhälle påverkar ”överbyggnaden”, det vill säga de materiella förhållandenas grundläggande betydelse. Med ”bas” avses inom den marxistiska teorin, primärt de ekonomiska och tekniska förutsättningar eller villkor i ett samhälle, och ”överbyggnad” avser politiska, juridiska och kulturella institutioner. Basen har en stark inverkan på överbyggnaden, men det kan även vara omvänt. Konsten och litteraturen är med andra ord för marxismen en del av samhällets överbyggnad.¹⁶ Eagleton menar att förstå litteratur, är att förstå den hela samhällsliga processen som litteraturen är en del av.¹⁷

Av utrymmesskäl i denna uppsats kommer jag avgränsa min teoritolkning och fokusera på ett par centrala begrepp. Marxismen är en vetenskaplig teori om mänskliga samhällen och deras omvandling genom arbete. Den marxistiska kritiken utgör en del av en mer övergripande teorianslys som syftar till en förståelse av ideologier; idéer, känslor och värden. En del av dessa idéer, känslor och värden finns endast tillgängliga för oss i litteraturen menar Eagleton.¹⁸

Ett viktigt begrepp för en marxistisk litteraturanalys är klass, vilket står i direkt relation till Karl Marx och Fredrich Engels teorier. För Marx är relationen mellan klasser en definitiv relation; oberoende av individens vilja och makt, eftersom man inte kan välja bort sin klasstillhörighet. Trots det är klasstillhörighet enligt Marx varken en statisk position eller fast identitet utan ett relativt begrepp, eftersom det endast betyder något i relation till andra människors klasstillhörighet. Även om klass är ett centralt begrepp i den marxistiska litteraturteorin, så kan genus, kön och sexualitet vara definitiva relationer. Litteraturteorin har influerats och berikats med idéer från exempelvis både feminism och queerteori. Detta är dock en mycket förenklad sammanfattning om den del av den marxistiska litteraturteorin – det finns även andra inbyggda samhällsrelationer inom denna teori som kan vara minst lika relevanta som klass. I denna undersökning är det dock just klassaspekten som kommer att stå i fokus, tillsammans med platserna jag valt ut för att belysa klassmarkörer. För att kunna tala om klass behöver begreppet förklaras närmare.

¹⁵ Terry Eagleton, *Marxism och litteratur*, övers. Anders Olsson och Svante Weyler (Stockholm: Prisma, 1978), s. 7–8.

¹⁶ Eagleton 1978, s. 14.

¹⁷ Eagleton 1978, s. 14.

¹⁸ Eagleton 1978, s. 8.

Klass behöver inte enbart låsas till ekonomiska faktorer, utan det är även av vikt att poängtera att klassbegreppet även kan associeras till en politisk tillhörighet, både på höger- och vänsterkanten. En konservativ kan mycket väl dela in folk i högre och lägre klasser, medan de på yttersta vänsterkanten kanske snarare talar om en klasskamp.¹⁹ Marx delar huvudsakligen in klassdefinitionen enligt följande:

De som endast äger sin arbetskraft, de som äger kapital och de som äger jord, vilkas respektive inkomstkällor är arbetslön, profit och jordränta, alltså lönearbetare, kapitalister och jordägare, bildar de tre stora klasserna i det moderna på det kapitalistiska produktionssättet vilande samhället.²⁰

Vidare beskriver Marx att det inte är ”människornas medvetande som bestämmer deras vara”, utan motsatsen, att ”deras samhälleliga vara som bestämmer deras medvetande” det vill säga deras klasstillhörighet.²¹

Under mitten av 1800-talet växer den moderna industrin fram i Sverige, där en allt större del av befolkningen sysselsatte sig. Landet går från att större delen av befolkningen utgörs av en underklass, arbetandes inom jordbruket under 1870-talet, till en betydligt folkrikare arbetarklass, som vid 1930 innefattar hälften av den tidigare underklassen. Samhällets utvecklades där borgare och arbetare blev allt viktigare klasser för industrins utveckling.²²

Den mest inflytelserika marxistiska litteraturteoretikern är ungraren György Lukács och hans bok *Historia och klassmedvetande* (1923) var han framför en hegeliansk tolkning av marxismen, och brukar räknas som startskottet för den västerländska marxismen.²³ Lukács ansåg att konsten och litteraturen utgör en särskild form av återspeglings av verkligheten, där varje enskilt verk skapar en egen värld. I ”Den konstnärliga återspeglings av verkligheten”, som återfinns som artikel i *Modern Litteraturteori*, beskriver Lukács återspeglings specifika karaktär som om vi i tanken utgår från ett uppnått mål och med detta för våra ögon försöker belysa förutsättningarna för att nå detta mål. All stor konst har enligt Lukács målsättningen att ge en bild av verkligheten.²⁴ Enligt Eagleton använder sig Marx inte av begreppet återspeglings om litterära verk, men har i flera sammanhang kritiserat

¹⁹ Göran Ahrne, Hedvig Ekerwald & Håkon Leiulfssrud, *Klassamhällets förändring* (Lund: Arkiv förlag, 1985), s. 11.

²⁰ Ahrne, Ekerwald & Leiulfssrud 1985, s. 15.

²¹ Eagleton 1978 s. 13.

²² Ahrne, Ekerwald & Leiulfssrud 1985, s. 29.

²³ Åhlberg 1993, s. 179.

²⁴ György Lukács, ”Den konstnärliga återspeglings av verkligheten” över. Lars-Olof Åhlberg, i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion d.1*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson, 2 uppl. (Lund: Studentlitteratur, 1993), s. 215

författare för att återge en osann bild av dåtidens liv. Lukács blev kraftig kritiserad för denna teori av bland annat Bertolt Brecht, och Lukács själv tog senare i livet avstånd från sin egen teori.²⁵ Risken med att fokusera på återspeglingsen är att det kan dominera över andra element i en textanalys.

Trots det har återspeglings teorin varit en betydande beståndsdel inom marxistisk litteraturkritik, främst för att belysa att man alltid bör vara medveten om den historiska kontexten för ett verk.²⁶ Att enbart tänka att litteraturen återspeglar verkligheten är enligt Eagleton otillräckligt, då det bygger på ett mekaniskt förhållande mellan litteratur och samhälle, som om verket likt en spegel eller fotografi som registrerar det som sker i det ”verkliga livet”.²⁷ För att ett konstverk på ett korrekt sätt ska kunna återspegla verkligheten anser Lukács att konstverket i fråga måste vara realistiskt, vilket enligt Lukács innebär att konstverket återger typiska och väsentliga drag i den verklighet som i verket skildras.²⁸ Han talar med andra ord om att verket måste vara realistiskt för att kunna vara trovärdigt för en återspeglings. Litteraturen kan återge en bild av verkligheten, samtidigt som den bidrar till läsarens kritiska tänk. Däremot poängterar Lukács att konstverkets, här litteraturens, effekt ögonblickligen upphör om mottagaren blir medveten om att konstverket gör en inkorrekt återspeglings av verkligheten.²⁹

I denna uppsats kommer jag använda mig av begreppen arbetarklass, borgarklass och i viss mån överklass. Jag kommer främst att belysa klassmarkörer samt lyfta fram scener huvudsakligen i *Doktor Glas*, där den geografiska placeringen är beroende av en klasstillhörighet. Syftet för min analys är inte att se hur själva romanen kan tolkas som en borgarroman eller tillhöra en viss ideologi, utan för att undersöka hur själva karaktärerna i handlingen uppfattas utifrån klassindelningarna ovan, för att sedan se hur deras rörelsemönster i Stockholm påverkas av en eventuell klasstillhörighet. Jag vill synliggöra en för tiden aktuell samhällsstruktur i *Doktor Glas*. Det Eagleton anser är otillräckligt, är något jag vill pröva i min uppsats, att undersöka hur litteraturen återspeglar verkligheten som beskrivs i romanen, utifrån klasskildringar och specifika platser.

Magnus Nilsson beskriver hur den samtida forskningen om litteratur och klass fokuserar på hur klass skildras i litteraturen, och hur dessa skildringar kan påverka förståelsen av klasser och klassrelationer. Dessa skildringar kan även både bidra och förhindra

²⁵ Eagleton 1978, s. 56.

²⁶ Eagleton 1978, s. 51–52.

²⁷ Eagleton 1978, s. 52–53.

²⁸ Åhlberg 1993, s. 180

²⁹ Lukács 1993, s. 217.

framväxten av diverse klassmedvetande.³⁰ Nilsson menar att detta gör det intressant att undersöka hur klass skildras i litteraturen, samt hur representationer för klass förhåller sig till varandra, dessa analyser fokuserar enligt Nilsson huvudsakligen på textens innehåll.³¹

1.4 Metod och material

Tillvägagångsättet består av en närläsning av Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas*, med fokus på hur klass- och platsmarkörer framställs och gestaltas i romanen enligt Lukács återspeglingssteori. En jämförande läsning kommer göras för att undersöka om liknande teman återfinns i andra texter skrivna av Söderberg. Jag har valt att jämföra romanen med en kortare text, *En Stockholmskrönika över sekelskiftet* daterad till 1900, men publicerad 1907. Jag har valt denna sekundära text eftersom det bidrar till att spegla Söderbergs stil, samt för att se om ytterligare marxistiska tendenser går att hitta.

Uppsatsen kommer även att ge en historisk bakgrund om Hjalmar Söderberg och Stockholm som stad under sekelskiftet 1900 för att ge en kontext till analysen. I fråga om utgåva har jag valt den kommenterade sådana som Lind & Co publicerade 2014, som en del av förlagets utgivning av Hjalmar Söderbergs *Samlade verk* i totalt 17 band, där hela Söderbergs författarskap presenteras och utförligt kommenteras. Motiveringen från förlaget sida att ta fram denna utgåva löd: ”det faktum att det saknas en modern, vetenskapligt kommenterad och fullständig utgivning av Söderbergs Samlade verk är huvudmotivet till vårt initiativ”.³² Syftet med att välja denna utgåva är för att ge mig som läsare en utförlig bild av verket såväl som Söderberg.

Jag har valt att se närmare på Söderbergs verk som främst skildrar Stockholms innerstad enbart för att avgränsa mitt arbete. Med innerstad avses *staden inom tullarna*, dit bland annat Södermalm, Norrmalm, Djurgården och Östermalm räknas enligt stadsregleringsplanen som utfördes 1863.³³ För detta kommer jag ta hjälp av Alexandra Borgs doktorsavhandling *En vildmark av sten: Stockholm i litteraturen 1897 – 1916* för att ge en bild av hur Stockholm utvecklats och präglats under det förra sekelskiftet. Som historisk

³⁰ Magnus Nilsson, ”Litteratur, klass och etnicitet”, i *Litteraturvetenskap II*, red. Sigrid Schottenius Cullhed, Andreas Svedberg & Johan Svedjedal, uppl. 1. (Stockholm: Studentlitteratur, 2020) s.94.

³¹ Nilsson 2020, s. 95

³² Bure Holmbäck och Björn Sahlin, ”Redaktionella principer” i *Doktor Glas* av Hjalmar Söderberg (Stockholm: Lind & Co, 2014), s. 169.

³³ Marianne Råberg, ”En framtid för 1800-talets Stockholm? Storstadens framväxt under industrialismen. Aktuella bevarande- och saneringsproblem”, i *Stadsvandringar* (Stockholm: Stockholms stadsmuseum, 1976), s. 7–10.

kontext till Söderbergs författarskap kommer jag att utgå från biografien om Hjalmar Söderberg av Bure Holmbäck.

1.5 Bakgrund till Hjalmar Söderberg och Doktor Glas

Detta avsnitt avser att ge en bakgrund till det samhälle som beskrivs i romanen *Doktor Glas*, och därför kommer en historisk bakgrund presenteras för att ge en kontext till hur det svenska samhället såg ut vid sekelskiftet 1900. Även Hjalmar Söderbergs bakgrund kommer presenteras i detta avsnitt.

Hjalmar Söderberg växte upp i ett välordnat hem centralt på Östermalm, och var bland annat verksam som, kritiker, översättare och journalist innan han övergick till att skriva skönlitterära texter, även om han var fortsatt verksam som skribent i bland annat Svenska Dagbladet. Debuten som romanförfattare gjorde han som 26-åring med romanen *Förvillelser* 1895, och *Doktor Glas* publicerades 1905, båda på Albert Bonniers förlag. Söderberg brukar räknas till nittiotalets stora författare, vid sidan av August Strindberg och hans texter omnämns som ”Stockholms litterära kanon”.³⁴

Enligt Bure Holmbäck lär ”idén” till *Doktor Glas* ha varit en eller flera av de huvudhändelser i romanen; ett mord och drivkraften bakom det, samt att befria en kvinna från ett äktenskapligt förtryck. Holmbäcks teori är att det rör sig om en slump att mördaren var läkare och offret en präst i romanen, eller att det var ett sätt för Söderberg att lyfta fram sin religionskritik. Likväl kan formen, dagboksromanen, ha varit något som vuxit fram under skrivprocessen, menar Holmbäck. Enligt Söderberg själv skrev han *Doktor Glas* i ett koncentrerat flöde, likt Selma Lagerlöf skrev *Gösta Berglings saga*. Drömmen om att skriva en ”tankeroman” fanns redan hos Söderberg 1901.³⁵

När romanen lämnade förlaget månadsskiftet november – december 1905 var Hjalmar Söderberg enligt Bure Holmbäck medveten om att den kunde uppfattas som provocerande. Förläggaren Otto Bonnier var orolig över att läsarna skulle se Söderberg som ett hot mot moralen och till och med gå så långt som att stämma förlaget.³⁶ Det som var utmanande i handlingen var att huvudpersonen, en läkare, gör sig skyldig till ett mord. Att offret var bland folket en uppskattad präst som blir förgiftad av ett egentillverkat cyankaliumpill. Dessutom uppmuntrar läkaren till äktenskapsbrott och mördaren varken

³⁴ Bure Holmbäck, *Hjalmar Söderberg. Ett författarliv* (Stockholm: Bonniers, 1988), s. 9–10

³⁵ Holmbäck 1988, s. 244–245.

³⁶ Holmbäck 1988, s. 212–213.

blir påkommen eller erkänner sitt brott.³⁷

Trots att mottagandet var kritiskt har romanen efter Söderbergs bortgång uppnått en välförtjänt klassikerstatus. Romanen har fram till 2014 fått 64 svenska upplagor inräknat böcker, ljudböcker och e-böcker. Utöver det har romanen bearbetats som opera, film och teater.³⁸ Dramaten har publicerat en guidad ljudpromenad genom en app, där man kan lyssna på delar av romanen upplästa av Krister Henriksson, beroende på ens GPS-position. Ett nytt sätt att uppleva romanen.³⁹

I *En vildmark av sten: Stockholm i litteraturen 1897–1916* (2011) beskriver Alexandra Borg hur Stockholm har vuxit fram som en modern pulserande storstad. Decennierna runt sekelskiftet 1900 var på flera sätt revolutionerande för hela landet, men främst för huvudstaden: arbetar- och kvinnorörelsen med kraven om rösträtt, och senare brobyggen och tunnelbanans uppkomst. Politikern Yngve Larsson, som senare skulle bli högst involverad i såväl Slussen som Norrmalms omtalade ombyggnationer under 1930- och 40-talen, lär ha sagt att det var redan 1897, i samband med den stora nordiska Konst- och industriutställningen, som Stockholm blev en storstad.⁴⁰ Tidens poeter och skribenter vittnade om ”trafikens brus, ensamheten bland gatans strömmar av främmande kvinnor och män”.⁴¹ Enligt Alexandra Borg bidrog den dramatiska förändringen i huvudstaden till ett nytt litterärt uttryck: stadsromanen, i vilken staden både fungerar som en huvudperson i handlingen, agerar scen åt narrativet och bidrar till handlingens form.⁴² Borg klassificerar en storstadsroman som en roman där staden är en verklig fysisk plats, i detta fall Stockholm, i vilken handlingen genomsyras av en urban atmosfär och karaktärerna måste ha ett urbant levnadsätt. Karaktärerna ska både leva och röra sig i en urban miljö, ständigt konfronterad med främmande människor och kommunikationsmedel. Staden ska påverka personernas sätt att leva eller vara. Det finns enligt Borg en skillnad mellan en stadsroman och en roman i staden, som enbart skildrar staden som en tablå, som inte influerar romangestalternas liv.⁴³

³⁷ Holmbäck 1988, s. 230.

³⁸ Björn Sahlin, ”Bibliografiska uppgifter” i *Doktor Glas. Samlade skrifter 7*, (Stockholm: Lind & Co, 2014), s. 279–338.

³⁹ Dramaten, *Doktor Glas – en ljudpromenad*, u.å., https://www.dramaten.se/repertoar/doktor-glas-en-ljudpromenad?gclid=Cj0KCQiAieWOBhCYARIsANcOw0yCsEs3wY42DCbsfYg6pD02t52HQ4w3X3wDrk86RscIwgJgUQUm4CQaAqNDEALw_wcB [Hämtad 2022-01-08]

⁴⁰ Anders Gullberg, ”Förord”, i Alexandra Borg, *En vildmark av sten. Stockholm i litteraturen 1897–1916* (Stockholm: Stockholmia förlag, 2011), s. 9.

⁴¹ Gullberg 2011 s. 9.

⁴² Alexandra Borg, *En vildmark av sten: Stockholm i litteraturen 1897 – 1916* (Stockholm: Stockholmia förlag, 2011) s. 9–10.

⁴³ Borg 2011, s. 24.

Min definition av *Doktor Glas* är att den tillhör en stadsroman, men som tenderar att dra åt en roman om staden, med underlag till det som Göran Leth tidigare nämnde, att Glas gärna utesluter omgivningen.

Enligt Borg hör fascinationen för Stockholm som estetiskt fenomen samman med de förändringar som sker i staden med urbanisering, industrialisering och ombyggnationer. Litteraturens främsta uppgift blir att iaktta det som sker, och stadsvandringen eller flanerandet är ett sätt att iaktta och ta till sig den växande staden.⁴⁴ I litteraturen bevaras något som inte kan rivas eller byggas om; minnen, vittnen, bilder, återberättelser av de upplevelser huvudstadstadsborna haft. Vår bild eller föreställningar om staden präglas av författarens spegling av samtiden. Borg menar att Söderberg bidrog lika mycket som de verkliga byggnadsarbetarna till att skapa ett Stockholm vi upplever idag, eftersom Söderberg genom sina texter gett läsaren en historisk förståelse och kontext för det förra sekelskiftets huvudstad, och i förlängningen huvudstaden i nutid, intrycket av staden förmedlas via författarens egen tolkning.⁴⁵

⁴⁴ Borg 2011, s. 13–14.

⁴⁵ Borg 2011, s. 98.

2. Analys

Jag kommer i första hand skilja på verk och författare i denna uppsats, utan att ignorera eventuella likheter med författarens erfarenheter och åsikter med huvudpersonens, utan för att uppsatsen kräver ett urval. Jag kommer däremot jämföra ”berättarjaget” i krönikan med Doktor Glas röst, åsikter och tankar för att belysa eventuella anspelningar på klass och skillnader mellan dem.

2.1 Introduktion till *Doktor Glas*

Jag kommer i följande passage göra ett par nerslag i *Doktor Glas* och lyfta fram det jag funnit som nyckelplatser där huvudpersonen Glas rör sig. Därefter kommer jag belysa om det finns några tydliga klassmarkörer, eller om det finns en avsaknad av dessa. För att underlätta i läsningen kommer jag dela in kapitlet i två delar; ”Glas och klass” samt ”Plats”.

Dagboksromanen *Doktor Glas* skildrar läkaren Tyko Gabriel Glas’ liv under ett par månader, mellan juni och oktober, genom flanerande, reflekterande, längtan och ensamhet i Stockholm runt 1900-talets början. Glas lever ensam, det är som om livet passerar honom utanför dagboken han antecknar i. De yttre skeendena sker för det mesta i bakgrunden, medan Glas fördjupar sig i livsfilosofiska tankar. Han är ensam, 33 år gammal och har aldrig varit intim med en kvinna, förutom en oskyldig kyss som ägde rum i skärgården, tio år innan romanen utspelar sig. Mottagaren av kyssen hade tragiskt gått bort ett par månader senare.⁴⁶ Han bedriver en mindre praktik i stan och ägnar mycket av sin fritid till att inmundiga god mat och dryck, och ta vara på livets goda som hans ekonomiska förutsättningar ger honom. Ensamheten är talande. Än mer blir ensamheten talande med tanke på att Glas närmsta grannar är de som ligger under jord på Klara kyrkogård.

Det finns ett par bifigurer i romanen, Pastor Gregorius, hans unga fru Helga, båda makarna är Glas’ patienter, samt de något distanserade kamraterna Birck och Markel, som han slumpartat möter på diverse serveringar om kvällarna.

Glas är mycket förtjust i Helga som är olyckligt gift med pastor Gregorius. Vid ett besök på mottagningen berättar hon för honom i rollen som läkare, om hur pastorn kräver sina ”äktenskapliga rättigheter” och tvingar sig på henne sexuellt. Enligt pastorn är det en synd att inte göra Gud till viljes, genom att få barn.⁴⁷ Till en början ger Glas fru Gregorius en ”diagnos” om att hon bör för sin hälsas skull avstå från samlag ett par veckor. När tiden löpt

⁴⁶ Hjalmar Söderberg, *Doktor Glas* i *Samlade skrifter* 7, (Stockholm: Lind & Co, 2014), s. 29–31.

⁴⁷ Söderberg 2014, s. 21.

ut övertygar Glas istället pastorn om att han måste resa bort till en kurort och vila upp sig under sex veckor, för sitt hjärtas skull. Medan pastorn är bortrest berättar Helga i förtroende för Glas att hon träffat en annan man som gör henne lycklig, affärsmannen Klas Recke.⁴⁸ Härmed placeras Glas i ett drama om fyra, mellan honom, prästen och Recke samt Helga som ”målet”, eller snarare hennes frihet. Efter mycket funderande bestämmer sig Glas därför för att befria henne från sin man, och det vill säga beröva maken livet, i en kärlekshandling åt Helga. Här kritiserar Söderberg kvinnans position i samhället och äktenskapet, och genom att mörda prästen frigör Glas Helga från det patriarkala förtrycket. För egen del blir det ingen vinst för Glas i och med mordet. Han får inte sin Helga. Men han slipper å andra sidan att motvilligt att råka på pastorn på en av sina promenader mer, det hade varit en tjugo år lång ofrivillig bekantskap från Glas’ sida. ”Varför skall jag jämt möta pastor Gregorius?”⁴⁹

2.2 Glas och klass

Det framgår inte helt tydligt i romanen var doktor Glas är uppvuxen eller vilken relation han har till sin familj. Det som framgår är att han studerat i Uppsala och blev färdig läkare i unga år.⁵⁰ Glas är blott 33 år då romanen utspelar sig. Ett par minnesbilder från barndomen får vi ta del av.

Den 9 juli hittar Glas ett gammalt fotografi i en chiffonjé i lägenheten. Fotografiet föreställer ett lantställe hans vistats vid som barn. Det lilla huset kallades för Mariebo efter hans mor. Även om huset var fint har doktorn bara sorliga minnen därifrån. Om somrarna fick han mycket stryk av sin far, både rättvist och orättvist utdelat, ”det gjorde ont i skinnet men gott i själen”.⁵¹ Fadern drack och gjorde förlustaffärer, vilket ledde till att han drack än mer. Den unga Tyko Gabriel tyckte inte om sin far. Allra minst för att han gjorde hans mor illa, både psykiskt och fysiskt. Men så blev hon sjuk och gick bort, och på så vis slapp hon utstå mer ondska. Glas minns också sin syster som gift sig med en lärare i en småstad och redan blivit gammal och grå, eftersom hon ”gift sig med fattigdomen”.⁵² Det är endast i denna minnesbild som Glas blir sentimental, i övrigt förhåller han sig distanserad till sin egen historia, men minnet om modern får honom att känna sorg.

Tyko Gabriel Glas lär ha vuxit upp under den tid då de största ombyggnationerna, innan Norrmalmsregleringen, och hade fått se sitt barndoms landskap raseras och förnyas –

⁴⁸ Söderberg 2014, s. 19–24.

⁴⁹ Söderberg 2014, s. 10.

⁵⁰ Söderberg 2014, s.52.

⁵¹ Söderberg 2014, s.65.

⁵² Söderberg 2014, s.66–67.

platser som huserat minnen, hemligheter och känslor är för evigt borta, precis som Mariebo senare blev Sofielund, men det ger å andra sidan plats för nya sådana. Risker enligt Borg, med en stad som växer sig stor blir en känsla av anonymitet och identitetslöshet, både för personerna som rör sig där, men även för staden själv, lite som en kan tala om att ett nybyggt hus inte har någon själ.⁵³ I *Doktor Glas* får vi inte ta del av minnen från uppväxten om den pågående förändringen i staden, utan enbart minnet av lantstället. Den enda egentliga ombyggnationen som faktiskt nämns, är regeringsbyggnaden i det inledande kapitlet. Mer om detta i kapitlet ”Plats”.

Det är tydligt att Doktorn inte har några ekonomiska svårigheter som på något sätt skulle störa hans tillvaro. Tvärtom, har han det gott ställt. En patient betalade 200 kronor vid ett akutbesök, vilket i dagens värde motsvarar drygt 11 000 kronor. Vid ett annat tillfälle reflekterar doktorn över sin ställning, och räknar på att han har 10 000 i värdepapper, motsvarande 560 000 kronor idag.⁵⁴ Han har en hushållerska, går vanligen ut och dinerar, ibland av nöje, ibland av tristess. Dessutom verkar han ha ett tycke för fina kostymer och unnar sig att sy upp exklusiva sådana.⁵⁵ Detta visar på att han inte tillhör arbetarna, enligt Marx indelning, även om han är en praktiserande läkare. Vilken klasstillhörighet har då Tyko Gabriel Glas? Är den fast eller rörlig? Min tolkning blir att doktorn är placerad mellan klasserna, arbetarklass och borgarklass, som enligt Marx är möjligt.

Genom läsningen kan man förstå att han tillhör borgarklassen, men att han har gjort en klassresa genom att utbilda sig. Enligt Marx väljer man inte vilken klass man föds i, men man kan välja vilken klass man vill bli. Genom att utbilda sig väljer sig Glas att lämna den lägre klasstillhörigheten. Han bor i en luftig lägenhet, med egen hushållerska, Kristin. På vilken gata han bort framkommer inte, men av läsningen kan man förstå att han bor intill Klara kyrka.

Doktorn tillbringar mycket tid i sitt hem, han skriver i sin dagbok och grubblar, men rör även sig fritt bland uteserveringarna längs med huvudstadens trottoarer, när helst det passar honom. På fritiden tar han gärna en ridtur runt Kungliga Djurgården eller ut mot Haga, Denna aktivitet är en tydlig klassmarkör, eftersom Glas enbart förhåller sig till hästar som ett fritidsnöje, och inte som arbetarklassen är beroende av sina djur för att kunna överleva.

Glas har ingen annan än sig själv att förhålla sig till, ingen partner, inga barn. Han

⁵³ Borg 2011, s.95–96.

⁵⁴ Ekonomifakta, *Räkna på inflationen*, <https://www.ekonomifakta.se/fakta/ekonomi/finansieell-utveckling/rakna-pa-inflationen/> [hämtad 2021-12-18]

⁵⁵ Söderberg 2014, s. 147.

är ensam, ingenstans i romanen träffar han någon kvinna. Närmast är ett ungdomsminne om en ung kvinna som senare går bort, eller den hastiga, oskyldiga kindpuss han ger den gråtande fru Gregorius.⁵⁶ Däremot längtar Glas efter en kvinna, vid ett par hastiga möten under en ridtur eller en passerande kvinna vid någon uteservering blommar Glas upp i sitt inre och tänker genast hur ljuvligt det vore att närma sig denna.

I romanen kan läsaren uppmärksamma att doktorn känner förakt för en lägre klass än den egna, han drar sig undan för fattigt folk och sluskar med buteljer som står vid husfasaderna.⁵⁷ Vad gäller förståndshandikappade tycker han är bortkastat med resurser.⁵⁸ Men de som är oförskämda mot serveringspersonal på de finare restaurangerna, även om de själva är tillhör fint folk, det vill säga minst borgarklass, avskyr han också, vilket kan tyckas motsägelsefullt.

Kerstin Ekman skriver i förordet till pocketutgåvan från 2010, att staden som Söderberg skildrar är förskönad, att huvudpersonen lever i en egen värld där varken bullret, smutsen eller lukten i det växande Stockholm. Glas uppfattar inte hästskiten eller de osande skorstenarna, utan ser bara de vackra vyerna med glimrande vatten och mjukt solsken.⁵⁹ Enligt Lukács skulle detta ses som en skev återspeglning, och på så vis inte vara trovärdig.

Kan det vara så att Glas' uppväxt i en arbetarklass, med en lätt alkoholiserad far och avliden mor, genom sina studier och karriärvalet tog avstånd från sin egen klasstillhörighet? Blev det resultatet att han flyttade till en annan klass både socialt och geografiskt, i och med boendet vid Klara istället för någonstans på Södermalm, där arbetarna bodde. Är det Glas uppväxt som avgjorde var han i vuxen ålder väljer att röra sig i? Är minnet av landstället så pass förknippat med moderns bortgång att han tycker det är fult i på landsbygden eller att han ser skärgården som en hackad kalops eftersom flickan han förälskade sig i dog?

Min tanke är att Glas såg en möjlighet att komma ur ekonomiskt utmanande förhållanden, likt de hans far levde under på grund av sitt alkoholmissbruk och sina förlustaffärer, genom att utbilda sig till något som skulle ge en minst sagt stadig inkomst, läkare. Det finns inget som antyder i romanen att Tyko Gabriel skulle ha ärvt några pengar av sina föräldrar, utan klassresan kom sig av akademiska färdigheter och senare sin yrkestitel med tillhörande status.

⁵⁶ Söderberg 2014, s. 122.

⁵⁷ Söderberg 2014, s.64.

⁵⁸ Söderberg 2014, s.77

⁵⁹ Kerstin Ekman, förord till *Doktor Glas* av Hjalmar Söderberg (Stockholm: Bonniers, 2010) s. 10–11.

2.3 Plats

I utgåvan från Lind & Co har redaktörerna ritat upp en karta över de delar över Stockholms innerstad som doktorn rör sig i. Givetvis har mycket hunnit förändras sedan boken publicerades, inte minst färdigställandet av Riksdagshuset på Helgeandsholmen. Som tidigare nämnt finns det ingen tydlig markör på var Glas bor, men av att läsa romanen förstår man på detaljer av närliggande platser att han troligen bor i Klarakvarteren, i närheten av Klara Kyrka, eftersom Glas vid flertalet tillfällen betraktar kyrkogården och personer som rör sig där, men även omnämner Carl Michael Bellmans grav, som är placerad där. ”Jag gick hemåt med långa steg nedåt Klara kyrka”.⁶⁰

De olika samhällsklasserna använder sig av staden och gatan på olika sätt, vilket också återspeglas i romanen. För borgarklassen är den en scen att beträda och visa upp sig på, för arbetarklassen fungerar gatan som en transportsträcka till och från arbetet medan underklassen återupptäcker den medeltida stadens gatuliv.⁶¹ I Söderbergs roman uppfattas det som om staden är blott befolkad av en liten grupp som alla känner varandra, exklusivt tillhörande borgarklassen. Detta uppfattas som märkligt, med tanke på att folkmängden i Stockholms innerstad år 1900 var drygt 300 000, i hela riket var det över 5,1 miljoner invånare vid denna tid.⁶²

Redan i första kapitlet möter vi doktorn ute på promenad i ett varmt och somrigt Stockholm medan han förgäves försöker undvika pastor Gregorius på väg över Vasabron. Därefter fortsätter hans promenad via Skeppsbron till Klara kyrka och Bellmans grav. Något i förbigående nämns det hur Sveriges riksdag håller på att byggas ute på Helgeandsholmen. Vilket är dumt, enligt pastorn. Holmen är ju så liten.⁶³ Bygget av riksdagshuset hade kommit att bli en hätsk diskussion bland stadens invånare, många ansåg att man borde anlägga en park vid platsen.⁶⁴ Att Glas verkligen känner sig hemma i staden blir man varse lite längre fram i romanen när han i sin dagbok skriver om skärgården. Glas gillar inte skärgården. Inte alls. ”Ett landskap hackat till kalops”, konstaterar han.⁶⁵ Det är även i denna passage som den humoristiska undertonen Söderberg så skickligt behärskar kommer fram. I ett samtal med en ung flicka, mycket förtjust i just skärgården, genomskådar Glas att det i själva verket handlar

⁶⁰ Söderberg 2014, s. 12.

⁶¹ Borg 2011, s. 116.

⁶² Utrednings och statistikkontoret, ”Statistik. Folkmängd, översikt från år 1850-2000 och 2003”, via Stockholmskällan.se, 2021-12-12, <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/5746> [senast hämtad 2021-12-18]

⁶³ Söderberg 2014, s. 10.

⁶⁴ Söderberg 2014, s. 344.

⁶⁵ Söderberg 2014, s.54.

om de färgsprakande solnedgångarna och en student. ”Hon glömde att solen går ned överallt och att studenten är flyttbar”.⁶⁶ I övrigt anser han att det inte finns något inom tre eller fyra mil från Stockholm som inte redan finns på Djurgården, Haga och trottoarkanten vid Strömmen utanför Grand Hotell. Så varför bege sig längre bort? Han stannar med andra ord helst i stan. Glas trivs dessutom med att ha människor omkring sig, främmande människor som han inte känner och inte behöver prata med.⁶⁷ Vid ett senare tillfälle, närmare bestämt dagen för mordet, den 22 augusti, har prästen återvänt från sin vila i brunnsorten Porla, och prästen tycker att det är en mycket vacker plats. ”Det är mycket fult i Porla”, tänker doktorn för sig själv och hånar prästens för hans dåliga smak att finna landsbygden vacker ”hur den än ser ut”.⁶⁸ Att Glas trivs med att ha personer runt omkring sig, pekar på enligt Borg, att Söderberg skrivit *Doktor Glas* som en stadsroman, eftersom Glas konfronteras med människor i staden.

Under den här tiden av 1900-talet var det långt ifrån alla stockholmare som hade privilegiet att kunna unna sig både att gå på Operan, äta flotta middagar var och varannan kväll och rida ut på Kungliga Djurgården när helst det passade, så som Glas kan. Genom romanen uppfattas detta nöje som nästan självklart eftersom doktorn är så pass självcentrerad, och inte tänker på andra personer i sin omgivning. Bortsett från Helga Gregorius, men eftersom han inser att Klas Recke är en svår man att rivalisera med, ”[j]ag har knappt sett en vackrare man” unnar han sig egentid för att reflektera över livet.⁶⁹ Däremot är det inte sagt att Glas är asocial, inte alls. Han rör sig gärna bland folk, men på sina egna premisser.

Ett datum i Glas’ dagbok, den 5 juli, passar sig mycket väl för att visa ett exempel i handlingen där platsens förhållande till klass tydligt markeras. Sommarsöndag. Mycket fattigt folk i rörelse. Glas har tagit en båt ut till Djurgårdsbrunn för att äta middag. Hans hushållerska Kristin hade blivit bjuden på begravning och skulle få dricka kyrkkaffe i det grönskade sommarlandskapet efter ceremonin. Trots att det tog emot att inte få middag lagad i vanlig ordning, och det faktum att den döde inte var en nära vän eller släkting, hade Glas inte hjärta att neka henne ledighet. ”[E]n begravning är i alla fall ett stort nöje för en kvinna av hennes klass”, resonerar doktorn.⁷⁰ Doktorn får ett fönsterbord på värdshuset och får serverat ett glas Chablis, eftersom kyparen mindes att han emellanåt drack detta.

Man kan tänka att Glas borde ha tillhört typen av gäster som är otrevlig mot

⁶⁶ Söderberg 2014, s. 54.

⁶⁷ Söderberg 2014, s. 54–55.

⁶⁸ Söderberg 2014 s. 127.

⁶⁹ Söderberg 2014, s. 33

⁷⁰ Söderberg 2014, s. 53.

serveringspersonal, och ser dem som betjänter som man knäpper sina fingrar åt. Här bryter Glas mot sitt mönster att se ner på någon av lägre ställning än honom själv, som läkare tillhör han akademikerna. Istället respekterar han denna åldrade kypare, som med lång erfarenhet och i god serviceanda serverar sina gäster felfritt. Glas mindes kyparen från tiden då han serverat på Hotell Rydberg och Hamburger Börs. Det till och med glädde Glas att se kyparen på Djurgårdsbrunn.⁷¹

I serveringsalen befinner sig ett par andra gäster; en ”sympatisk ung man jag brukar köpa cigarrer av”, ett stycke bort satt en aktör med sin fru och barn artiga och rentorkade om sina munnar.⁷² Glas är genom romanen påtagligt utseendefixerad, både vad gäller honom själv och andra personer i sin omgivning. Jag ser det som ett tecken på att han tydligt vill markera sin klasstillhörighet. När doktorn satt och smuttade på sitt glas vin och njöt av de lekande solstrålarna som sipprade genom grönskan på Djurgården, kom det ett herrskap in i matsalen, bestående av en man, en kvinna och en liten gosse på en kanske fyra, fem år. Glas kände med ens igen kvinnans röst. Det slog honom att det var samma kvinna som en gång befunnit sig på hans mottagning, hysteriskt gråtande om att han skulle hjälpa henne med att ta bort barnet hon då bar. Glas tänker först att det visst gick bra med den saken. Men ju mer han grubblar, desto klarare blir det att denna söta lilla gosse inte är gammal nog, utan att det måste ha varit ett annat barn. Han hade besökt familjen en kväll och vårdat en äldre son, med ”apansikte”.

Så vänder Glas sina ömmande tankar för kvinnan och barnet. ”Jag tycker inte så mycket om herrskapet förresten, när jag ser närmare på dem.”⁷³ Frun är förvisso fortfarande ung, men har lagt på sig och han misstänker henne för att springa på konditorier titt som tätt och skvallra med sina väninnor. Mannen har han inte mycket för, han är ful och dum och antagligen ”otrogen som en tupp”. Till råga på allt är de den typen av folk som grälar på kyparen.⁷⁴ Glas skakar av sig obehaget och sitter kvar en stund vid sitt fönsterbord. Därifrån ser han det grönskande lugna landskapet i den varma eftermiddagssolen. Ett par roddare passerar ljudlöst i ån, cyklister rullade över broarna och i gräset satt under trädens skuggspel satt människor och njöt av söndagen.⁷⁵ Här är ett ögonblick då Glas verkligen ser sin omgivning. Han ser miljön och de som likt han själv njuter av ledigheten och tillvaron. De som har en fritid. Till skillnad från hushållerskan Kristin kan Glas en söndag roa sig med

⁷¹ Söderberg 2014, s. 55.

⁷² Söderberg 2014, s. 55.

⁷³ Söderberg 2014, s. 56.

⁷⁴ Söderberg, 2014, s. 56–57.

⁷⁵ Söderberg 2014, s. 57.

utflykter till Djurgården eller gå på värdshus. Om inte Kristin skulle fått permission att gå på begravning hade hon inte kunnat njuta av denna sommardag, utan behövt arbeta i doktors hem och serverat honom middagen själv. I denna scen ser vi hur Glas går från att ringakta de som inte tillhör klassen som går på värdshus, det vill säga ”fattigt folk”, till att glädjas åt att kyparen arbetat sig upp från enkel serveringsgosse till hovmästare, men även vända i sina tankar om kvinnan med gossebarnet. Glas är mycket fördomsfull och ser egentligen bara till sina egna och njuter liksom dem, av tillvaron som pengar och god ställning kan bidra med. Kristin roar sig med att gå på begravning.

En annan viktig nyckelscen jag vill ta fram är då Glas genomför mordet på pastor Gregorius. Den 22 augusti. Glas hade gått ut för att äta middag; på vägen hade han stannat till på Drottninggatan för att köpa cigarrer, sneddat förbi Hotell Rydberg vid Gustaf Adolfs torg för att undvika sin kamrat Birck för att sedan hasta vidare och köpa ett exemplar av Aftonbladet. När Glas kommit fram till Jakobs torg, alldeles intill Kungsträdgården får han syn på pastorn. Ett par minuter senare sitter de båda männen vid vattenserveringens bord och dricker var sitt glas vichyvatten.⁷⁶

Efter en stunds artigt konverserande gör doktorn insikten om att det vore ett ypperligt tillfälle att maskera sitt mord med vichyvattnet, eftersom han noga påpekat för pastorn att kolsyrat vatten kan vara skadligt för det svaga hjärtat.⁷⁷ Glas tar upp sina piller ur fickuret och låtsas ta ett inför pastorn, som genast blir nyfiken om vad det doktorn tog, ”[j]ag tror doktorn medicinerar”. Doktorn talar falskeligen om att pillret är en nytillverkad sort som han själv tar för sitt hjärta, eftersom han röker så mycket cigarrer. Glas erbjuder pastorn ett piller och tillägger att han kan skriva ut ett recept, om det faller pastorn i smaken. Klockan slog kvart i fem vid Jakobs kyrka och pastorn var död. Doktorn hade innan mordet tänkt ut att, han i rollen som läkare närvarande vid dödstillfället, kunde fastslå hjärtslag som dödsorsak och på så vis då utesluta en obduktion som kunnat avslöjat hans dåd. Planen gick i lås.⁷⁸

Under denna scen uppstår det en maktbalans mellan de båda männen; mellan den respekterade läkaren och den bland församlingen omtrycka prästen. De båda tillhör en borgarklass eftersom prästeståndet inte längre används, men att vara präst förtjänar trots det sin respekt, lika så att vara läkare. Båda yrkesroller har med människors liv att göra.

Miljön i scenen är inte exklusiv på något sätt, den är inte mer tillgänglig för de som

⁷⁶ Söderberg 2014, s. 125–127.

⁷⁷ Söderberg 2014, s. 127.

⁷⁸ Söderberg 2014, s. 127–130.

kan unna sig att gå ut på söndagspromenader. Vattenserveringen är öppen för vem som helst som behöver släcka törsten i sommarvärmen, givetvis mot betalning. Från sin stol ser Glas både poliskonstaplar i sina stiliga uniformer och skådespelarna vid Dramatiska teatern i sina lustiga kostymer.⁷⁹ Även här ser Glas sin omgivning, men han är vaksam och stressad över att bli påkommen med det mord han just begått. Väl hemma springer han fram och tillbaka och känner på låset på ytterdörren, och ser allmänt stirrig ut i sin egen spegelbild, även om det också finns en lättnad över honom.⁸⁰

Som vi genom läsningen kunnat fastslå går Glas ut främst på kvällarna – då ljuset är som finast, då de skiftande akvarellliknande färgerna speglar sig i husfasaderna och över vattnet.⁸¹

Nästan var kväll sitter jag en stund på trottoarkanten undanför grand och suger en lätt citronsyrad dryck ur ett smalt vassrör. Jag håller av den stunden då lyktorna börja tindra upp i krökningen vid Strömmens kanter, det är min bästa timme på dagen.⁸²

Min tolkning är att Söderberg inte haft någon intention att belysa klasskillnader i romanen, eftersom den uteslutande, bortsatt från Glas' hushållerska Kristin, behandlar borgarklassen. De utanför borgarklassen berör Glas bara som irriterande statister, som råkar tillhöra arbetarklassen. Enligt återspeglings teorin porträtterar Söderberg en trovärdig bild av sensommarstockholm i Doktor Glas' beskrivningar ovan. Men enligt Borg faller bilden av Stockholm eftersom närvaron av andra personer undanför den egna klassen inte gestaltas.

Som både Brödje och Borg har varit inne på tillhör Glas den moderna människan genom sitt flanerande. Han intar den utvecklande staden genom att betrakta och reflektera över den. Däremot, fungerar staden fortfarande som en kuliss för Glas enligt Leths tankegång. Doktor Glas betraktar ofta stadslivet genom ett fönster, från bostaden eller sin praktik, eller för den delen från ett bord vid en uteservering. Han är fåordig och tar sällan initiativ att prata med någon, utom med Helga Gregorius. Alexandra Borg anser att detta bidrar till att Glas står utanför gatans gemenskap.

Söderberg skildrar inte smutsen och stanken i staden i romanen, vilket är märkligt med tanke på att det förmodligen stank på sina ställen på grund av det pågående matfusket

⁷⁹ Söderberg 2014, s. 128–129.

⁸⁰ Söderberg 2014, s. 125.

⁸¹ Leth 1987, s. 44.

⁸² Söderberg 2014, s. 77.

och undermåliga hygien, eller för den delen av hästdynga eller skorstenarna från industrierna på Södermalm.⁸³

Det kommer en sval, jämn luftström från öster, töcknet lyfter, seglar bort i väster. Intet skrammel av arbetsåkdon mera, bara en droska då och då, och spårvagnen som ringer.⁸⁴

Bure Holmbäck beskriver det som att Söderberg låter staden bli en stiliserad bakgrund till romanens handling som ett vackert omslag kring ett oroande idéinnehåll.⁸⁵ Å andra sidan blir bilden av Stockholm inte korrekt återspeglad av detta. Det vi däremot har sett i texten, är att Söderberg skildrar, det ska poängteras, en del variationer av klasstillhörigheter i romanen, exempelvis ”slusken med buteljen” och ”mycket fattigt folk i rörelse”. Som tidigare nämnt har Söderberg porträtterat en slutna grupp ur borgarklassen som Glas möter på Stockholms gator och serveringar.

2.4 Andra verk av Söderberg

För att kunna ge en bredare bild av Söderbergs författarskap i relation med klassfrågan och huvudstaden har jag läst krönikan *En Stockholmskrönika över sekelskiftet*, som återfinns i samlingen *Det mörknar över vägen*, tryckt 1907. Den hade tidigare publicerats i Svenska Dagbladet år 1900.⁸⁶ Den har med andra ord kommit till i sin helhet innan Söderberg fullbordat skrivandet av *Doktor Glas*. Det är inte en fråga om en krönika så som vi känner till den idag, med argumentationer och Söderberg reagerar heller inte direkt på något aktuellt, om så, är det blygsamt gjort. Den refererar till för tiden aktuella personer och händelser som Ellen Key och nobelpriset i litteratur till som ”borde tilldelas Leo Tolstoy”.⁸⁷

Texten är snarare ett kollage eller ett brev till den beresta gentlemannen. Den är uppdelad i kortare kapitel och inleds med att anta att läsaren med sannolikhet är ”lika mycket världsborgare som stockholmare” som vana trogen ätit frukost ute på någon trottoarservering.⁸⁸ Tilltalet är direkt till läsaren, till skillnad från jagformen i *Doktor Glas*, där läsaren blir inbjuden i läkarens tankar, eller som en följeslagare.

Till skillnad från i romanen är miljöbeskrivningarna täta och vackra, där läsaren blir absolut medveten om kulisserna; även om smutsen också lyfts fram av Söderberg, i snön som

⁸³ Råberg 1976, s. 7.

⁸⁴ Söderberg 2014, s. 9.

⁸⁵ Holmbäck 1988 s. 255.

⁸⁶ Dick Claésson, ”Hjalmar Söderberg läser”, 2019-11-05, Litteraturbanken.se <https://litteraturbanken.se/ljudochbild/2019/11/05/soderberg-laser-1934/> [Hämtad 2021-12-28].

⁸⁷ Hjalmar Söderberg, *Det mörknar över vägen. Berättelser*, (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1907, s. 194.

⁸⁸ Söderberg 1907, s. 183.

faller från himlen, för att snart omvandlas till smuts. Berättarjaget beklagar sig också över att fasaden på Kungliga slottet är så smutsig trots att de nyligen rengjort den. Det rimmar illa med de vackra utsmyckningarna inne på Hotell Rydberg, där jaget njuter av en cigarr i vintersolens sken.⁸⁹

Gemensamma drag för dessa texter är troligen inte förvånande; Stockholmskildringen. Utöver detta är borgarklassen porträtterad genom varierande berättare, Glas respektive jaget i krönikan, det vill säga Söderberg själv. Vad som skiljer dem åt, förutom formen, är tilltalet och tempot. I *Doktor Glas* är tempot övergripande lugnt, bortsett från när han efter att ha utfört mordet på pastor Gregorius, paranoid rusar omkring i lägenheten för att lyssna om polisen är på väg. I krönikan är flödet jämnare och tempot högre, som hör krönikeformen till. Läsaren blir inbjuden att följa med Söderberg på gatorna, istället för att gå bredvid som läsaren gör i *Doktor Glas*.

Vid första anblick verkar det som om krönikan riktat sig mot vem som helst, förutsatt att man är stockholmare. Vid vidare läsning får jag uppfattningen att texten riktar sig åt en mer begränsad grupp läsare; den beresta gentlemanen. Tilltalet är sådant att man mer eller mindre bör känna till städer som Paris och Köln för att ha någon direkt glädje av liknelserna och beskrivningarna av städerna, vilket kan skapa ett utanförskap för ”fel” läsare.

Platser i krönikan är närliggande till de som Doktor Glas rör sig i, centrerat till Östermalm, via den nyligen färdigställda allégatan Strandvägen, vidare till kvarteret runt Nybroplan, där Dramatiska teatern står sedan 1908.⁹⁰ Övriga gator Söderberg i krönikan beskriver är främst förknippade med serveringsställen eller sällskapsordnar, som Operakällaren och Svenska Akademin.⁹¹ Krönikan besöker Kungsträdgården, Norrmalm via Hotell Rydberg, som Doktor Glas endast passerar, men som Söderberg vurmar för i krönikan. Hotellet med tillhörande restaurang och café var beläget vid Gustaf Adolfs torg fram tills rivningen 1914. Hotellet, var en viktig knutpunkt för såväl teaterfolk, författare, och journalisterna från Klarakvarteren, men även för borgerskapet.⁹² Beskrivningen av rörelsen kring hotellet ger krönikan en kontinental känsla.

Berättarjaget i krönikan ser sin omgivning, både personerna och byggnaderna, oavsett klasstillhörighet och skick. Han känner igen personerna som befinner sig på Gustaf

⁸⁹ Söderberg 1907, s. 185.

⁹⁰ Dramaten, *Om Dramaten*, u.å., https://www.dramaten.se/om-dramaten?gclid=Cj0KCQiAw9qOBhC-ARIsAG-rdn5ddEd2wiiIQzghsxECu5rHaxZ3NI_DkqdgAqHj0JxdWBPYwLr3noaAjKcEALw_wcB [Hämtad 2022-01-05].

⁹¹ Söderberg 1907, s. 191.

⁹² Bure Holmbäck, Björn Sahlin & Nils O. Sjöstrand, ”Noter till ’Doktor Glas’” i *Doktor Glas* (Stockholm: Lind & Co, 2014), s. 365.

Adolfs torg, generaler, lättklädda kvinnor, herrar med hattar och skvallrande kvinnor, även om det gått flera år sedan han såg dem sist.⁹³ I olikhet med Doktor Glas' förmåga att lägga värdering i alla personer han möter, gör inte berättarjaget i krönikan det, utan bekräftar, bejakar och tar in. Att berättarjaget återkommande besöker Grand hotell, Operans restaurang och är en berest världsmedborgare är en tydlig klassmarkör. Sällskapet, om det finns ett sådant under dessa frekventa besök, är enbart manligt, ”en mansperson som du är själv”.⁹⁴

⁹³ Söderberg 1907, s. 185.

⁹⁴ Söderberg 1907, s. 191.

3. Diskussion

Hur kan man se marxistiska kännetecken i de respektive texterna av Söderberg jag läst? Vad har platserna i texterna för betydelse för klassen? *Doktor Glas* kan förstås som marxistisk gällande framställandet av huvudpersonerna i handlingen, främst i scenen vid värdshuset på Kungliga Djurgården. Där möts personer tillhörande olika klasser, borgare och arbetare, och de som befinner sig mitt emellan. Även om Glas, eller för den delen Söderberg påpekar klasskillnader, finns de som en genomgående undertext, i såväl romanen som krönikan. Scenen vid Djurgårdsbrunns värdshus är genom min tolkning Söderbergs sätt att belysa borgarklassen som romanens tema, men romanen visar även att Doktor Glas är oförmögen att se klassvariationer där den trots allt är mycket närvarande.

Det som tydligt skiljer båda texterna åt, förutom att den ena är skönlitterär och den andra är journalistisk, är att den senare inte innehåller några tydliga persongestaltningar. Gestaltningarna är övergripande, men inte detaljerade, eller nedlåtande som Glas' beskrivning av pastor Gregorius, hans fru Helga, eller matsalsgästerna vid värdshuset på Djurgården. Samma publik tilltalar texterna och berör personer i materialet. Borgarklassen. Primärt män.

En Stockholmskrönika från sekelskiftet utgår från marxistiska litteraturteorier i fråga om återspeglings, genom att på ett dokumentärt sätt beskriva delar av Stockholm under en tid av 1900-talets början, då den nämner faktisk arkitektur och geografiska platser, som Kungliga Slottet, Dramatiska teatern och Operan. Den speglar delar av huvudstadens befolkning, primärt den borgerliga, även om arbetarklassen får ta plats i kulisserna. Under 1860-talet förändrades gatubilden i Stockholm. Hantverkare och försäljare som tidigare tvingats förhålla sig till stadens torg, kunde numera visa upp sina varor genom stora skyltfönster.⁹⁵ Både *Doktor Glas* och *En Stockholmskrönika från sekelskiftet* förhåller sig till denna bild, Glas stannar till vid en urmakares skyltfönster och köper fickuret han förvarar sina piller i. Berättarjaget i krönikan talar om glasfönstren vid Hotell Rydberg.

Enligt Lukács återspeglingssteori är *Doktor Glas* trovärdig eftersom den återger huvudstaden så som den såg ut för tiden, med tidskorrekta placeringar av byggnader som Dramatiska Teatern, Hotell Rydberg och värdshuset vid Djurgårdsbrunn. Däremot är texten exkluderande vad gäller gestaltandet av staden utanför stadsdelarna Norrmalm och Östermalm. Glas går aldrig till Södermalm, eller ens nämner det. Detta bidrar till dokumentationen blir mindre trovärdig. Problematisk blir frågan om historisk korrekthet till

⁹⁵ Råberg 1976, s. 11.

återspeglingsen, då Söderberg förhåller sig fritt till kronologin i Stockholms framväxt. Enligt redaktörerna i utgåvan av Lind & Co kan handlingen i romanen inte förläggas senare än 1893, men själva riksdagshusets uppförande påbörjades så sent som 1897.⁹⁶

Krönikan kan ses som trovärdig då den är historiskt korrekt vad avser platser. Att den däremot är negligierande till underklassen påvisar det motsatta. Glas är medveten om sin klasstillhörighet, precis som jaget i krönikan. Det finns i krönikan ett inkluderande av andra klasser än borgarklassen, även om texten i sig riktar sig till en sådan publik. Enligt återspeglings teorin är krönikan mer trovärdig som en fiktiv dokumentation av 1900-talets början, i jämförelse med *Doktor Glas* eftersom den inte negligerar klassvariationer i samma grad. Det som skulle kunna ses som exkluderande är att det i krönikan upprepade gånger, med en självklar undertext är att man, som tillhörande den moderna stockholmaren, också är berest. Berättarjaget antar även flera gånger i texten att läsaren är beläst, både om historia och geografi.

Enligt Borg speglar inte Söderberg ett urbant levnadsätt fullt ut, vilket hon menar är litteraturens främsta uppgift. Anledningen är att Doktor Glas inte konfronteras av så pass mycket människor som han rimligen borde ha gjort, med tanke på antalet invånare i Stockholm under tiden. Han blir inte *tillräckligt* konfronterad.

Kerstin Ekman resonerar liknande i förordet från 2010. *Doktor Glas* utspelar sig under 1900-talets början, och doktorn verkar befinna sig i ett eget universum, distanserat från all pågående verksamhet i staden. Där finns ingen arbetarrörelse, bara representanter för en underklass Glas helst håller på avstånd.⁹⁷ Kvinnorörelsen får inte heller plats i Glas' värld och han har en kylig inställning jämt mot förståndshandikappade: ”Varje idiot på Eugeniahemmet kostar mera i årligt underhåll än en frisk ung kroppsarbetare har i årlig inkomst.”⁹⁸

I Borgs teori om litteraturens uppgift att återspegla verkligheten, faller återigen Söderbergs skildring av staden, eftersom den enbart nämner regeringshuset byggnad, inte nämner inflyttandet av industriarbetarna, bostadsbristen och senare det explosiva bostadsbyggandet på Södermalm, som troligen gick ingen stockholmare förbi. I och med industrialiseringen hade Stockholms invånarantal ökat tredubbelt under en period på närmare 40 år, och från 1880-talet till sekelskiftet 1900 hade man hunnit bygga 2000 bostäder runt om

⁹⁶ Holmbäck, Sahlin, Sjöstrand 2014, s. 344.

⁹⁷ Ekman förord s. 10.

⁹⁸ Söderberg 2014, s. 77.

i innerstaden.⁹⁹ I *En Stockholmskrönika från sekelskiftet* å andra sidan, blir berättarjaget konfronterad med urbana förutsättningar, både vad gäller befolkningen i staden och för tiden moderna kommunikationsmedel som spårvagn och bil.

Är Söderberg medveten om de samhälleliga förhållandena? I texterna uppsatsen presenterat, finns det drag som tyder på det. I *Doktor Glas* förekommer det upprepade klassmarkörer som är påverkade av placeringen i staden romanen skildrar.

I *En Stockholmskrönika från sekelskiftet* visar berättarjaget att han är medveten om den egna klasstillhörigheten, borgarklassen, men inkluderar även andra klasser, både arbetarklassen och överklassen. Här negligeras inte klasstillhörigheter, men berättarjaget låter sig heller inte involveras med dem, genom att exempelvis lämna Östermalm för att beträda Södermalm.

⁹⁹ Råberg 1976, s. 12.

4. Slutsats

Dagboksromanen är enligt Alexandra Borg ett bra exempel på hur man kan låsa in ett ögonblick av sin samtid för att bevara för nästkommande generationer. Dagboksromanen som utspelar sig i en stad som Stockholm kan även bidra till att återspegla en historisk verklighet, så som den var. Det finns dock tydliga bevis på att en sådan återspeglning är svårt att fullborda. Klassmarkörer är en genomgående undertext i både *Doktor Glas* och *En Stockholmskildring från sekelskiftet*. Klasstillhörigheten hos Doktor Glas är delvis influerad av det samhälleliga varat, eftersom han är akademiker och man. Däremot har han påvisat att han själv påverkat sin egen klasstillhörighet genom att utbilda sig, flytta, erhålla god ekonomi och på så vis genomföra en klassresa.

I krönikan belyses inte någon yttre påverkan för klasstillhörigheten av berättarjaget. Söderberg placerar den manliga personen i en självklar borglig position, där faktorer som ekonomiska, akademiska och sociala förutsättningar är en självklarhet.

Sammanfattningsvis är Söderbergs sätt att skildra Stockholm motsägelsefullt utifrån Lukács återspeglingssteori. Han redogör för korrekta skildringar av såväl historiska byggnader, platsåtergivningar och klasskillnader. Däremot är det inte korrekt återgivet i förhållande till ett historiskt, kronologiskt perspektiv, där byggnationen av riksdagshuset får fungera som exempel. Söderberg skildrar inte heller variationer av klassgrupper som fanns under 1900-talets början i huvudstaden. I båda texter uppsatsen granskat, är det primärt en sluten grupp, vid en sluten geografisk plats som gestaltas.

Att idag gestalta den svenska huvudstaden med den pågående Covid-19 pandemin, skulle vara ett sätt att låsa in ögonblicken. Med säkerhet skulle en nutida stadsroman inte kunna negligera omgivningen i samma utsträckning som vi funnit att Söderberg återkommande gör i sina respektive texter. Stöket, kriminaliteten och de omdiskuterade ombyggnationerna med Slussenområdet som brännpunkt. En stockholmskildring skriven idag skulle troligen vara långt ifrån *Doktor Glas* rent innehållsmässigt och tematiskt, även om formen, dagboksromanen, säkerligen skulle stå kvar.

5. Sammanfattning

Uppsatsen har studerat hur klasskildringar har framställts i två litterära texter skrivna av Hjalmar Söderberg, romanen *Doktor Glas* samt krönikan *En Stockholmskrönika från sekelskiftet* i förhållande till begreppet återspeglings teori enligt Georg Lukács återspeglings teori. Den har redovisat tidigare forskning om *Doktor Glas*, klassbegreppet, samt gett en historisk bakgrund om Söderberg och om den historiska utvecklingen i Stockholm.

I kapitel 2 har jag gjort en närläsning av *Doktor Glas* och förankrat min läsning i Lukács återspeglings teori i förhållande till klassmarkörer och gestaltade platser. Utöver det har jag även tagit del av Alexandra Borgs idéer om stadsromanen för att stärka mina resonemang i analysen ytterligare. I kapitel 2.4 ges en kortare jämförande analys och närläsning av *En Stockholmskildring från sekelskiftet* i relation till Söderbergs roman, där en historisk kontext lyfts fram.

Vidare i kapitel 3 följer en diskussion där de båda texterna jämförs, där jag försöker belysa vad som är förankrat till klassbegreppet samt historiska fakta i respektive text.

Resultatet av min undersökning för denna uppsats är att jag funnit exempel på där klassmarkörer är påverkade av platsen i romanen, men att det däremot inte i samma grad kan läsas in i krönikan. Jag har även funnit att återspeglings teorin ser olika ut i de båda texterna. Klasstillhörigheten hos Doktor Glas, borgarklassen har enligt återspeglings teorin *delvis* gestaltats trovärdigt med stöd av den historiska kontext som presenterats i bakgrunden samt i den tidigare forskningen.

Källor och litteratur:

Ahrne, Göran, Ekerwald, Hedvig & Leiulfssrud, Håkon, *Klassamhällets förändring* (Lund: Arkiv förlag, 1985).

Borg, Alexandra, *En vildmark av sten: Stockholm i litteraturen 1897 – 1916* (Stockholm: Stockholmia förlag, 2011).

Brödje, Catrine, ”’Se kvinnorna’. Marika Stiernstedt, Hjalmar Söderberg och den genuspolitiska kontexten i början av 1900-talet”, *Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, årgång 133 (2012), s.228–231.

Eagleton, Terry, *Marxism och litteratur*, övers. Anders Olsson och Svante Weyler (Stockholm: Prisma, 1978).

Ekman, Kerstin, ”Förord” i *Doktor Glas* av Hjalmar Söderberg (Stockholm: Bonniers, 2010).

Gullberg, Anders, ”Förord”, i Alexandra Borg, *En vildmark av sten. Stockholm i litteraturen 1897–1916* (Stockholm: Stockholmia förlag, 2011).

Holmbäck, Bure, *Hjalmar Söderberg. Ett författarliv* (Stockholm: Bonniers, 1988).

Holmbäck, Bure & Sahlin, Björn, ”Redaktionella principer” i *Doktor Glas* av Hjalmar Söderberg (Stockholm: Lind & Co, 2014), s. 169–181.

Holmbäck, Bure, Sahlin, Björn & Sjöstrand, Nils O., ”Noter till ’Doktor Glas’” i *Doktor Glas* (Stockholm: Lind & Co, 2014), s. 339–410.

Leth, Göran, ”Känslan som figurer och bilder – en studie av Hjalmar Söderbergs författarskap till och med Doktor Glas.”, *Samlaren* Vol. 108 (1987), s. 39–45.

Lukács, György, ”Den konstnärliga återspeglingsen av verkligheten” över. Lars-Olof Åhlberg, i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion d.1*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson, 2 uppl. (Lund: Studentlitteratur, 1993), s. 215–233.

Nilsson, Magnus, ”Litteratur, klass och etnicitet”, i *Litteraturvetenskap II*, red. Sigrd Schottenius Cullhed, Andreas Svedberg & Johan Svedjedal, uppl. 1. (Stockholm: Studentlitteratur, 2020), s.89–108.

Råberg, Marianne, ”En framtid för 1800-talets Stockholm? Storstadens framväxt under industrialismen. Aktuella bevarande- och saneringsproblem”, i *Stadsvandringar* (Stockholm: Stockholms stadsmuseum, 1976), s. 7–27.

Sahlin, Björn, ”Bibliografiska uppgifter” i *Doktor Glas. Samlade skrifter 7*, (Stockholm: Lind & Co, 2014), s. 279–338.

Söderberg, Hjalmar, *Doktor Glas*, Samlade skrifter, bd 7, red. Bure Holmbäck m.fl. (Stockholm: Lind & Co, 2014).

Söderberg, Hjalmar, *Det mörknar öfver vägen. Berättelser*. (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1907).

Åhlberg, Lars-Olof, ”Marxism”, i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion d.1*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson, 2 uppl. (Lund: Studentlitteratur, 1993), s. 178–184.

Elektroniska källor:

Claésson, Dick, ”Hjalmar Söderberg läser”, 2019-11-05, Litteraturbanken.se <https://litteraturbanken.se/ljudochbild/2019/11/05/soderberg-laser-1934/> [hämtad 2021-12-28].

Dramaten, *Doktor Glas – en ljudpromenad*, u.å., https://www.dramaten.se/repertoar/doktor-glas-en-ljudpromenad?gclid=Cj0KCQiAieWOBhCYARIsANcOw0yCsEs3wY42DCbsfYg6pD02t52HQ4w3X3wDrk86RscIwgJgUQUm4CQaAqNDEALw_wcB [Hämtad 2022-01-08].

Dramaten, *Om Dramaten*, u.å., <https://www.dramaten.se/om-dramaten?gclid=Cj0KCQiAw9qOBhC-ARIsAG->

rdn5ddEd2wliiQZqshsxEcu5rHaxZ3NI_DkqdgAqHj0JxdWBPywLr3noaAjKcEALw_wcB

[Hämtad 2022-01-05].

Ekonomifakta, *Räkna på inflationen*,

<https://www.ekonomifakta.se/fakta/ekonomi/finansiell-utveckling/rakna-pa-inflationen/>

[hämtad 2021-12-18].

Stockholmskällan, *Stockholm äter. Dryck och dricka*, 2016-10-20,

<https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/stockholm-ater/dryck-och-dricka/> [Hämtad

2021-12-22].

Söderbergsällskapet, *Sällskapet*, u.å. <https://www.soderbergsallskapet.se/sallskapet/>

[Hämtad 2022-01-02].

Utrednings och statistikkontoret, ”Statistik. Folkmängd, översikt från år 1850–2000 och 2003”, via Stockholmskällan.se, 2021-12-12,

<https://stockholmskallan.stockholm.se/post/5746> [senast hämtad 2021-12-18].